

The University of Fiji

CENTRE FOR ITAUKEI STUDIES
FINAL EXAMINATION SEMESTER 2, 2015
ITKFI2 ITAUKEI FOUNDATION STUDIES

Time Allowed: Three hours (3 hours)
(An extra ten minutes is allowed for reading this paper)

IDUSIDUSI

- 1.0 Vola kece na isaunitaro ena ivolanisaunitaro.
- 2.0 E ono taucoko na draunipepa ka wili kina na taqana e tuba.
- 3.0 Vola na ivakatakilakila vakanaba ena imatai ni drauniveva ena ivolanisauni taro.
- 4.0 Kevaka o vakayagataka eso tale na drauniveva, raica me volai vakamatata na naba ni taro. Vesuka vata kei na ivolanisauni taro.
- 5.0 E rua na wasewase ni taro.

Na Wasewase A e 40 na maka. E tiko kina e va na taro. Mo sauma kece na taro.

Na Wasewase B e 60 na maka. E tiko kina e vitu na taro. Mo sauma ga e ono na taro.

WASEWASE A

(40 maka)

Mo sauma taucoko na va na taro ena iwasewase oqo

Taro 1 Yaca Rogo ka kilai

(10 na maka)

Mo digitaka erua vei ira na yaca rogo ka kilai ka koto oqori ena loma ni bai e ra. Vakamacalataka na kedrau itukutuku ni bula kei na ituvatuva ni kawa, rawa ka vakavuli kei na kedrau yaga ki na nodrau vanua se kin a matanitu .Mo vola tale ga na cava o rawa ni vulica mai na nodrau bula

- Ratu Sir Kamisese Mara.
- Ratu George Cakobau,
- Savenaca Siwatibau,
- S.M.Koya.
- Ratu Epeli Nailatikau,
- Ratu Sir Lala Sukuna

Taro 2 Tukutuku ni Gauna

(10 na maka)

Mo vola na ituvatuva lelevu se veisau e yaco ki na matanitu ena veiyabaki ka toqai koto oqo:

i) 1874	vi) 1956
ii) 1876	vii) 1970
iii) 1879	viii) 1987
iv) 1929	ix) 2008
v) 1940	x) 2013

TARO 3 Na vakayagataki qele

(10 na maka)

- a. (i) O cēi na imatai ni Kovana e Viti ni soli oti o Viti i Peritania. (1 na maka)
- (ii) Mo vakamacalataka na nona itavi ena kena buli na lawa ni qele ni taukei kei na kena vidavidai .(1 na maka)
- (iii) A vakasukai mai vakacava e vuqa na qele ka ra sa mai taukena tu na Vavalagi ena yabaki 1878 (1maka)

(b) Edua na leqa levu a tara na iwiliwili ni lewe ni vanua e Viti ena nona gauna ni veiliutaki. Mo vakamacalataka na leqa kei na cava e vakavuna. Mo vakamacalataka talega na mala ni nona vosa vei ira na lewe ni bose vakaturaga me wali kina na leqa qo. (3 na maka)

(c) A mai cava ena yabaki cava na vidavidai ni qele, ka a vidavidai vakaiwasewase cava? (2m)

(d) Toqa e rua na dodonu ni vakayagataki qele (land use rights). Mo vakamacalataki iratou yadudua (2m)

TARO 4 Na veisau ni gauna

(10 na maka)

Ena tolu na ulutaga eratou koto oqori e ra:

- i. itovo ni iTaukei
- ii. ivakarau vakavanua ni iTaukei
- iii. vosa ni iTaukei.

(a) Mo vakamacalataka erua na veisau (6 na maka)

(b) Na cava e vakavuna na veisau. (2 na maka)

(c) Na vinaka kei na kena ca e laurai ena veisau . (2 na maka)

WASEWASE B**(60 maka)****Mo sauma ga e ono na taro****Taro 1 Bisinisi kei na lawa ni veivoli****(10 na maka)**

Ena imatai ni Julai, 2010, a cokovata kina e tolu na tabana ni cakacaka me sa dua ga ka vakatokai na Fiji Commerce Commission.

- (a) O cei o iratou na tabana e tolu qo? (3 na maka)
- (b) Na cava na itavi ni tabana ni Commerce Commission ena gauna oqo? (2 ana maka)
- (c) Mo vola e tolu na itavi ni dauvolivoli. (3 na maka)
- (d) Mo vakamacalataka e rua na lawa ni rede. (2 na maka)

Taro 2 Na vuetai kei na maroroi ni veika vakaitaukei**(10 na maka)**

E vakamacalataka na matabose kei vuravura e lima na yavu e rawa ni vakabulabulataka, maroroya ka vueta na Vuku iTaukei.

- a) Na cava na lima na vuku oya? Mo solia eso na ivakaraitaki yadudua. (5 na maka)
- b. E duidui na veivakatorocaketaki ni Vuku iTaukei e yaco ena vanua erua ka koto qori era.
 - Nacamaki, Koro
 - Qelekuro, Tailevu

Vakamacalataka na kedrau duidui. (2.5x2)

Taro 3 Na vakatoroicaketaki ena qito (10 na maka)

Ena gauna nikua e sa volitaki talega na qito .

- (a) Mo toqa e tolu na turaga ni Viti kilai e vuravura ena buturara ni qito. (1.5 na maka)
- (b) Na qito cava eratou rogo kina? (1.5 na maka)
- (c) Na cava e vakavulica vei iko na kedratou itukutuku? (3 na maka)
- (d) Mo vola edua tani tale na taledi e tiko vua edua. Vakamacalataka na vakatoroicaketaki ni taledi oya me ivurevure ni bula ena dua na matavuvale. (4 na maka)

Taro 4 Na lalawa ni matanitu vakoloni (10 na maka)

Na imatai ni kovana e Viti a lalawataka e vica na veika me vakatoroicaketaki kina na matanitu o Viti ni oti na soli kei Viti i Peritania.

- (a) O cei o koya?. (2 na maka)
- (b) Mo vakamacalataka e va (4) vei ira na lalawa qo. (8 na maka)

Taro 5 Me da vukei keda vakaikeda (10 na maka)

Edua na isoqosoqo ni vakaduri bisinisi e tauyavu tiko ena gauna oqo ka vakatokai na iTaukei me vukea na iTaukei (Fijians Helping Fijians).

- (a) Mo vakamacalataka na inaki ni soqosoqo oqo kei na kena yaga. (2 na maka)
- (b) A tekivu cicivaka vakacava? (2 na maka)
- (c) O cei era lewena? (2 na maka)
- (d) Vakamacalataka edua na turaga ka tauyavutaka tale ga edua na bisinisi vakaoqo. (2 na maka)
- (e) Na cava erua na ka erau tautauvata kina?

Taro 6 Na Lotu kei na Draki veisau

(10 na maka)

Esa kauwai sara tiko vakalevu ko vuravuraena edaidai ena revurevu ni draki veisau .

- (a) Vakamacalataka na Draki Veisau kei na vuna (2 na maka)
- (b) E vakayacoka vakacava ena draki veisau kin a bula ni tamata, kau, manumanu kei na wasawasa? (4 na maka)
- (c) Na cava e kaya na vosa ni Kalou ena IKorinica wase 13 ka rawa nio vakaveiwekanitaka kina na draki veisau kei na loloma ? (2 na maka)
- (d) Na cava na nomu itavi ? (2 na maka)

Taro 7 Na vuvale kei na vuli

(10 na maka)

- a) Vakamacalataka na yavu vinaka duadua me tara cake kina edua na vuvale. (2na maka)
- b) A cava na ituvatuva ni kena vakamuri na itavi kei na kena cakacakataki na yavu oqori ena veisiga ni veimacawa. (3 na maka)
- c) Vola e tolu na ka me vakavinakataki cake kina na qaravi ni vuli ena yavu oqori.(3 na maka)
- d) Na veileqa cava ena tara na vuvale ke vakaweleweletaki na vuli?(2 na maka)

Sa cava eke